

GUNNAR NYGREN

JOURNALISTIKSTUDIER VID
SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA 1

JOURNALIST - och sen då?

**EN UNDERSÖKNING AV VILKA SOM LÄMNAR
JOURNALISTFÖRBUNDET OCH VARFÖR**

södertörns
högskola

SÖDERTÖRN UNIVERSITY

© Gunnar Nygren

Södertörns högskola

Journalistik

Inst. för kommunikation, medier och IT

November 2010

Omslag och grafisk form: Lillemor Johansson, Monodesign

Tryck: E-Print, Stockholm

ISBN 978-91-979140-0-0

Innehåll

Förord	5
1. Journalistförbundet och professionaliseringen	7
2. Ökad genomströmning och oklara gränser	15
3. Exit journalistik	23
4. Vilka lämnar Journalistförbundet?	27
5. Varför lämna journalistiken – och var finns det nya jobbet?	35
6. Journalist utan fackförbund?	41
7. Synen på journalistik och journalistyrket	45
8. En profession med lösare kanter	51
Litteratur	57

Förord

Det finns många undersökningar om vilka som blir journalister. Både av dem som antas till journalistutbildningar och om bakgrunden hos Journalistförbundets medlemmar (t ex Björnsen m fl. 2007 och Asp 2007). Men ingen forskare har undersökt vilka som väljer att lämna journalistiken, åtminstone inte på svensk botten. Det finns också mycket lite forskning om hur Journalistförbundets ställning och betydelse inom den journalistiska professionen förändras. Undersökningen "Exit journalistik?" vid Södertörns högskola är ett första försök att råda bot på detta.

Journalistyrket har förändrats de senaste 10-15 åren. Gränserna gentemot andra yrkesgrupper har blivit tydligare - journalister har fått ta över arbetsuppgifter som tidigare utförts av tekniska/grafiska yrkesgrupper och redaktioner knyts närmare till ekonomi och marknadsföring inom medieföretagen. Även inom den journalistiska yrkesgruppen har gränser mellan olika typer av journalister blivit tydligare, och nya multireportrar befolkar redaktionerna. Dagens journalister ska behärska många olika redskap och yrkesroller (Nygren 2008a).

Vem som är en journalist är inte självklart i dagens sammansatta och flexibla mediavärld. Ett sätt att definiera yrkesgruppen har varit medlemskapet i Svenska Journalistförbundet, den fackliga organisationen är en viktig bärare av yrkesidentitet och yrkesvärderingar. Men de senaste åren har antalet aktiva medlemmar i Journalistförbundet sjunkit, samtidigt som osäkerheten ökar om vad som är journalistiskt arbete.

Undersökningen "Exit journalistik?" har genomförts i samarbete mellan Södertörns högskola och Svenska Journalistförbundet. Den gick ut 2008 som en enkät till 800 föd medlemmar under 60 år som lämnade Journalistförbundet under året innan, och besvarades av närmare hälften av dessa. Syftet med

undersökningen är att ta reda på vilka som lämnar journalistiken och/eller journalistförbundet, vilka orsakerna är och hur denna grupp av f.d. medlemmar ser på det journalistiska arbetet. Ett vidare syfte är att diskutera vad en ökad genomströmning av medlemmar och minskat medlemsantal betyder för Journalistförbundet som en av de centrala institutionerna för den journalistiska professionen i Sverige.

Sedan undersökningen gjordes har finanskrisen slagit hårt mot många medieföretag, annonsintäkter har rasat och redaktioner bantats. Antalet aktiva medlemmar i Journalistförbundet fortsätter att minska, samtidigt som nya medieformer i journalistikens gränsland växer snabbt – t ex sociala medier som Facebook och Twitter. Frågan är vilken plats det finns för journalister i framtidens medielandskap, och i så fall vilken roll den gamla journalistikens institutioner som t ex Journalistförbundet kommer att ha i mediavärlden. Yrkesområdet förändras, och även om det fortfarande behövs de som producerar innehåll för alla mediehusens kanaler är det inte givet att de i framtiden kommer att kalla sig journalister. Men professionen kan också anpassa sig, och dess värderingar och ideal kan föras vidare i nya medieformer.

Resultaten och de slutsatser som dras i rapporten är uteslutande mina egna. Jag är tacksam för det givande samarbete med Journalistförbundet som varit en förutsättning för genomförandet av undersökningen. Tack också till Birgitta Ney, Magdalena Nordenson och andra kollegor på Södertörn för synpunkter och diskussioner under arbetet.

Södertörn i oktober 2010

Gunnar Nygren

1. Journalistförbundet och professionaliseringen

Svenska journalistföreningen bildades 21 oktober 1901. Det var 42 journalister från olika tidningar i Stockholm som samlades för att bilda en förening som både skulle tillvarata "tidningsmedarbetarnas" intressen och "höja kårens ekonomiska och sociala ställning" (Petersson 2006).

Det var inte självklart att kalla sig journalist. När föreningen bildades diskuterades flera yrkesbenämningar – litteratör, tidningsman eller redaktör. Men ordet "journalist" som lånats in från franskan fick snabbt genomslag under åren runt 1900 och kom att beskriva dem som ägnade sig åt redaktionellt arbete på tidningarna. Journalistföreningen var från början ett yrkesförbund, gränsen var klar och tydlig gentemot de typografer som stod för den tekniska produktionen, sättning och tryckning. Samtidigt satte stadgarna upp krav på hur medlemmarna skulle uppträda – yrkesregler som skulle avgränsa journalisterna mot "notisjägarna" som sålde sensationsnyheter till redaktionerna.

Den nya journalistföreningen fick problem. Det fanns tydliga politiska motsättningar mellan journalister på tidningar av olika partifärg, motsättningar som syntes t ex vid storstrejken 1909. Partipressen byggde på tidningar som språkrör för olika idéer, och partiloyalitet var viktig för alla journalister på tidningen. Arbetet sågs mer som ett kall än som ett lönearbete, särskilt på arbetarrörelsens tidningar. Den fackliga anslutningen var också låg på redaktionerna; den journalistiska identiteten i partipressen hade svårt att anpassa sig till fackliga krav (Petersson 2006).

Inte förrän på 1940-talet fick journalistföreningen någon större styrka, samtidigt som journalistyrket kunde skaffa en växande legitimitet. 1950 blev journalistföreningen ett förbund och medlemantalet växer. En långsam utveckling mot en professionalisering av yrket tog fart under 1950- och 1960-talen, bort

från den partianknutna agitatorn mot en mer självständig professionell journalist. Denna utveckling sammanföll med journalistikens snabba expansion i radio och TV, en journalistik som inte utgick från partiprogram utan från begreppet ”i allmänhetens tjänst” (Djerf-Pierre/Weibull 2001).

Proffsig eller profession?

Ordet professionalisering kan ha två betydelser. Det kan både beskriva en ökad yrkesskicklighet (att någon blir ”proffsigare”) och att en yrkesgrupp utvecklas mot en sammanhållen *profession*. Det är den senare av dessa betydelser som professionsforskning handlar om.

Ordet profession kommer från latinet, och betyder ”offentligt anmält yrke”. Nationalencyklopedin definierar detta som ett yrke vars auktoritet och status bygger på hög formell utbildning. De klassiska professionerna är läkare, jurister och präster, men i industrisamhället har många nya professioner utvecklats. Den amerikanske sociologen Talcott Parsson är en av pionjärerna inom professionsforskning, och han hävdar att framväxten av ”det professionella komplexet” är viktigare än om samhällssystemet kallas kapitalism eller socialism. Detta komplex består av expertyrken som bygger på vetenskap och hög utbildning (ne.se).

Den amerikanska professionsforskningen betonar fyra drag hos de professionella (Torstendahl 1989):

- De har *autonomi* över sitt kunskapsområde, ett slags *kunskapsmonopol* som ger gruppen en särställning.
- De har *makten över sitt arbete*, de kan själva ta besluten i det dagliga arbetet.
- Denna professionella autonomi kräver en särskild *etik* som också regleras genom *yrkesregler* och intern granskning.
- För att värna autonomi har de professionella särskilda *yrkesorganisationer*.

Till detta kommer en altruism, en strävan att arbeta för det allmänna bästa som håller samman en profession. Att tillhöra en profession innebär att man arbetar för ett högre mål som ligger utanför det enskilda företaget. I detta arbete ska den professionelle stå för en neutralitet i arbetet. Alla ska till exempel få samma behandling hos läkaren oavsett ställning i samhället (Selander 1989, Shoemaker/Reese 1996, Freidson 2001).

För att bevara sitt kunskapsmonopol och sin autonomi har professioner utvecklat olika utestängningsmekanismer. Sociologerna kallar detta "closure", och exempel på sådana mekanismer är medlemskap i yrkesorganisationer eller olika former av statlig legitimering. En stor del av den amerikanska forskningen handlar om hur de professionella definierar sitt yrke genom utestängning av dem som inte hör dit. Yrkesgrupper som visar upp en del av dragen hos de professionella definieras som "semiprofessionella" (Torstendahl 1989).

Professionsforskningen utvecklades i USA med klassiska grupper som läkare och advokater som förebild, med en professionalisering som utgick från fristående yrkesorganisationer. I Europa växte professionaliseringen fram delvis på ett annat sätt, med en mer aktiv roll för kungamakt och stat (Brante 1989). Professionerna ser också olika ut i skilda delar av samhället. Det är stora skillnader på tekniska professioner och de samhällsinriktade professioner som växt fram med välfärdsstaten (t ex psykologer och socionomer).

Journalister - en semiprofession

Är då journalistyrket en profession, och är det ens eftersträvänsvärt att den ska bli en profession? Svaren har varit kluvna när dessa frågor har diskuterats under hela 1900-talet. Det givna argumentet mot professionalisering är att den strider mot yttrande- och tryckfriheten. Staten eller yrkesorganisationer kan inte reglera vilka som ska få komma till tals i medierna, att sätta upp krav någon typ av legitimering för journalister eller andra formella utestängningar står i strid med yttrande- och tryckfriheten.

När Svenska journalistförbundet bildades 1901 hörde flera av de centrala diskussionsfrågorna ihop med det som vi idag beskriver som professionalisering:

förslag om statlig utbildning och utveckling av en gemensam yrkesetik. Det fanns också journalister som var emot en statlig utbildning med argumentet att det skulle vara emot tryckfriheten att staten genom utbildning påverkar de blivande journalisterna (Petersson 2006).

Den dominerande slutsatsen i forskningen är att journalistyrket uppfyller en del av dragen för en klassisk profession, men långt ifrån alla (Shoemaker/ Reese 1996, McQuail 2000). Nordiska forskare har definierat journalisterna som en "semiprofession". De har pekat på en stark professionalisering under senare delen av 1900-talet men också på att journalister ändå inte är en klassisk profession eftersom det inte går att utestänga andra från yrket med t ex någon form av legitimation (Djerf-Pierre/Weibull 2001, Engblom 2001, Ottosen 2004, Petersson 2006).

Journalistförbundet har haft en central roll i denna professionalisering – som den viktigaste yrkesorganisationen där normer och värderingar formas och överförs, där den journalistiska identiteten reproduceras och som drar upp gränserna mot de grupper som inte tillhör yrket.

– Det etiska regelverket har alltid varit viktigt inom Journalistförbundet. De första etiska reglerna formulerades inom Publicistklubben (som bildades redan 1874), men sedan 1920-talet har Journalistförbundet deltagit i Pressens opinionsnämnd. Idag är Journalistförbundet en av parterna i det frivilliga pressetiska systemet med Pressombudsman/Opinionsnämnd (Weibull/Börjesson 1995).

– Yrkesregler fanns med som en fråga redan när förbundet grundades – ett av syftena var ju att höja yrkeskårens status. Idag finns det särskilda yrkesetiska regler som medlemmarna ska följa. De som bryter mot dessa kan uteslutas ur förbundet, om man "uppenbarligen kränker kårens anseende". Journalistförbundets yrkesetiska nämnd ska föra en yrkesetisk diskussion och behandla anmälningar mot medlemmar som bryter mot yrkesreglerna.

– En statlig utbildning av journalister var en fråga redan när förbundet bildades, men det dröjde till 1960-talet innan Journalistinstitutet startade. Journalistförbundet satt med i styrelser och linjenämnder för de statliga utbildningarna fram till början av 1990-talet då journalisthögskolorna helt integrerades med universiteten.

Redan från början drev Journalistförbundet flera av de grundläggande frågor som blev en del av professionaliseringen av yrket (Petersson 2006). Men partipressens starka ställning gjorde att det dröjde till 1950–60-talen innan förbundet kunde få en ställning som gjorde att man nästan kunde kontrollera yrkesområdet. Genom att ”presskortet” knöts till medlemskap i Journalistförbundet och genom ett starkt inflytande över utbildningen vid de två statliga högskolorna kunde förbundet komma mycket nära en legitimering av journalister.

Journalistförbundet driver de rent fackliga frågorna runt löner och arbetsvillkor som alla andra fackförbund. Men förbundet har också fortsatt att driva några av de centrala frågorna för den journalistiska professionen – upphovsrätten och offentlighetsfrågorna.

Upphovsrätten handlar både om journalisternas möjlighet att få ersättning när deras texter/bilder/ljud publiceras vid fler tillfällen, och om kontrollen över det som den enskilde journalisten producerar. Medieföretagens ägare vill kunna använda innehållet i flera olika kanaler och olika utgåvor inom koncernerna, och oenigheten har lett till flera konflikter med TU (Ahlberg 2007). Offentlighetsfrågorna har förbundet drivit som opinionsbildning mest i samband med EU-inträdet och i samband med nya lagförslag som på olika sätt inskränker tillgången till allmänna handlingar.

Utestängning eller bredd?

En viktig uppgift för professionens institutioner är enligt den sociologiska forskningen att upprätthålla utestängningen av dem som inte tillhör professionen. För Journalistförbundet har detta blivit synligt vid olika tillfällen. På 1930-talet diskuterades om lokalredaktörerna skulle få vara med, de sysslade ju både med redaktionellt arbete och med annonser. Även korrekturläsarnas fackliga hemvist ifrågasattes. Resultatet blev att båda grupperna togs med i Journalistförbundet om de huvudsakligen sysslade med redaktionellt arbete (Petersson 2006).

En liknande gränsdragningsstrid växte fram under 1980-talet, då det ifrågasattes om de informatörer och personaltidningsredaktörer (ofta i offentlig

tjänst) som fanns i förbundet egentligen var journalister. Resultatet blev att kongressen 1992 beslutade att inte längre ta in informatörer som medlemmar. Förbundet skulle vara ett rent yrkesförbund för journalister (Engblom 2001).

De flesta svenska fackförbund arbetar enligt en modell som forskningen kallar ”öppen kartell” – man vill ta in alla utövare inom området och är öppen för nya grupper. Inom ”kartellen” håller man ihop genom att man reglerar löner och villkor med avtal (Åmark 1989). Den öppna kartellen utestänger inte utövare, och har inte samma roll för att slå vakt om en professions arbetsmonopol som de rena yrkesorganisationerna som bygger på en social inhägnad. Historiskt har de svenska fackföreningarna gått från inhägnader till öppna karteller under 1900-talet. Men ännu när informatörerna utestängdes 1992, var detta inte aktuellt för Journalistförbundet.

Identitet eller system för social kontroll?

De senaste 20 åren har professionsforskningen skiftat fokus. Tidigare betonades de särskilda drag som avgör om ett yrke kan anses vara en profession eller inte, och mycket av forskningen handlade om utestängning och gränsdragning runt professioner. Den senaste forskningen betonar istället de processer som formar en profession. De avgörande frågorna är inte längre om ett yrke uppfyller alla de kriterier som sätts upp för en profession utan hur ”professionalism” används för att förändra och kontrollera ett yrkesområde (Evet 2003, Tumber/Prentoulis 2005).

Den brittiska sociologen Julia Evett lyfter fram två skilda perspektiv – att se en profession som ett värdesystem som är skapat av professionen själv och som ger den en kollektiv identitet eller att se en profession som en ideologi som används som en mekanism för att skapa social ordning och disciplin inom professionen (Evet 2003). Båda perspektiven kan vara giltiga i analyser av professioner, men de kan också ge skilda sätt att se på processerna.

Professionaliseringen kan växa fram inom professionen själv, som ett sätt för de professionella att forma värderingar och normer och för att kontrollera sitt eget arbete. Men en professionalisering kan också användas av krafter

utanför själva professionen som ett system för disciplin och för att motivera ”nödvändiga” förändringar. I en analys av professionalisering inom journalistiken sammanfattar Evett att diskussionen om att vara professionell kan fungera som ett sätt att skilja utövaren från själva arbetet, att man ska göra något på ett visst sätt för att det är ”professionellt”, att förändringar är nödvändiga eftersom de är ”professionella”.

Alltså – att vara professionell är inget entydigt. Det kan vara att utgå från de värderingar och normer som vuxit fram bland yrkesutövarna själva. Men det kan också användas som ett argument för de rutiner och arbetssätt som vuxit fram inom medieföretaget, för att det är professionellt att underordna sig organisationens krav på hur jobbet ska utföras även om det hamnar i konflikt med ens egna värderingar och normer. Då fungerar professionalismen mer som ett system för social kontroll och disciplin.

En de-professionalisering?

De senaste 20 åren har forskningen också betonat att professionalisering inte är någon enkelriktad utveckling. Även en de-professionalisering är möjlig om de faktorer som formar en profession försvagas. Om professionen förlorar allmänhetens stöd och förtroende, om professionen hamnar under ett hårdare ekonomiskt tryck som gör att den professionella ideologin sätts i andra hand och om arbetsdelningen blir otydlig och professionen upplöses inifrån – då är det möjligt att tala om en de-professionalisering av ett yrkesområde (Friedson 2001, Evett 2003). Nyckelfrågan för alla professioner är autonomin, möjligheterna att själva kontrollera sitt arbete och låta de professionella värderingarna styra besluten. Områden där forskare sett en de-professionalisering är t ex läkarkåren där det ekonomiska trycket blivit så hårt att det hotar de professionella normerna (Freidson 2001).

Historikern Ylva Hasselberg betonar att professionerna är intimt förknippade med framväxten av det moderna samhället. Professioner med tydliga värderingar och en uppfattning om vad som är ett väl utfört arbete är en motvikt mot den marknadsstyrda och ”flexibla” syn på arbetet som breder ut sig.

Men samtidigt pekar hon på att en del av dessa grupper de-professionaliseras i den meningen att värderingar om vad som är kvalité och professionella normer urholkas – för t ex lärare, journalister och forskare. Särskilt gäller det de statliga tjänstemännen som i större utsträckning förväntas agera utifrån en marknadslogik. Ett marknadstänkande bidrar till att de-professionalisera och informalisera samhället (Hasselberg 2009).

Även inom journalistiken finns tendenser till en de-professionalisering. Inte i den meningen att journalistiken skulle bli mindre ”proffsig”, men att journalistkåren i allt mindre utsträckning är en egen självständig profession med kontroll över sitt eget arbete (Nygren 2008b, Witschge/Nygren 2009). Ett tecken på en de-professionalisering kan vara att de institutioner som bär upp journalistiken, som står för värderingar och normer och sätter upp gränser mot andra typer av medieinnehåll, blir svagare.

2. Ökad genomströmning och oklara gränser

Under många år ökade medlemsantalet stadigt i Journalistförbundet. Från knappt 5 000 medlemmar 1965 till över 19 000 medlemmar 2002 (Hadenius/Weibull 2005). Bakom ökningen låg en växande mediesektor – nya medier och kanaler startade och de gamla medierna växte i både sidantal och sändningstider. TV2 kom 1968, lokalradion i slutet av 70-talet och alla de kommersiella etermedierna växte fram i början av 1990-talet. Trots att dagstidningarna blev färre, blev det allt fler journalister på de tidningar som fanns kvar. En annan viktig förändring är att andelen kvinnliga journalister ökade från knappt 20 procent i mitten av 60-talet till 50 procent 2005: av journalister under 30 år är två av tre kvinnor i början av 2000-talet.

Men sedan 2002 har medlemsantalet vänt nedåt. Främst är det dagspressen som ger arbete åt färre journalister medan etermedier fortsätter att öka. Minskningen har inte varit dramatisk, men ändå tydlig. År 2002 hade Journalistförbundet 19 283 medlemmar, en siffra som krympt till 17 183 sju år senare. En klar minskning kom 2003 när det blev dyrare för pensionärer och studerande att vara med. Då försvann över 700 medlemmar. Nästa klara minskning kom 2007 då antalet aktiva enkelorganiserade medlemmar¹ minskade med 448 personer. Alla TCO-förbund minskade detta år, liksom de flesta andra fackförbund. Orsaken antas vara chockhöjningen av a-kassan som fick många medlemmar att se över sina kostnader för fack/a-kassa. Journalistförbundet klarade sig bättre än genomsnittet för TCO, som var ett minus på fem procent bland de aktiva medlemmarna. Journalistförbundet förlorade tre procent. 2008 fortsatte antalet aktiva medlemmar och frilansare att minska, nu med 336.

¹ Journalistförbundet har dubbelorganiserade medlemmar som även är med i ett annat TCO-förbund. 2008 fanns det 582 dubbelorganiserade medlemmar.

Ökad genomströmning

Under 2000-talet syns också en ökad genomströmning i Journalistförbundet, fler går in som medlemmar och ännu fler lämnar förbundet varje år. Siffror från medlemskansliet visar något av ökningen:

Tabell 2.1: Genomströmning av medlemmar i Journalistförbundet*

År	Inträden	Utträden	Totalt antal medl.
1992	434	Ingen uppgift	17 741
1995	771	164	18 833
2000	900	786	18 343
2007	1 044	1 479	17 660
2008	797	1133	17096
2009	734	790	17183**

* Siffrorna på in- och utträden avser aktiva enkelorganiserade medlemmar samt frilans (ej studerande, pensionärer och dubbelorganiserade) Siffrorna från 90-talet är osäkra pga. gamla och ofullständiga rutiner i medlemsregister.

** Ökningen av det totala antalet medlemmar sedan 2008 ligger på studerande och pensionärer. Antalet aktiva medlemmar fortsätter att minska, under 2009 ett minus på 197 aktiva medlemmar.

Samtidigt som det totala medlemsantalet minskar något, blir det alltså fler som kommer från journalistutbildningar in i yrket. Och ännu fler lämnar förbundet, och kanske även journalistyrket. Jämfört med TCO som helhet, har Journalistförbundet en svag medlemsutveckling de senaste åren: Under 2008–09 minskade antalet aktiva medlemmar med fyra procent, medan genomsnittet för TCO-förbundet var ett oförändrat medlemsantal.

En medlemsundersökning som genomfördes 2007 visar tecken på en stor tveksamhet inför att vara kvar i journalistyrket bland de medlemmar som närmar sig medelåldern. Bland alla medlemmar var det 25 procent som för tillfället hade funderingar på att byta yrke. Andelen var högre bland de tillfälligt anställda (33 procent), men allra högst var den hos de som var mellan 40–49 år och som

oftast har fasta och trygga jobb. Där var det 35 procent som funderade på att byta yrke (Journalistförbundets medlemsundersökning, mars 2007).

Samma tendens syns i journalistundersökningarna från Göteborgs universitet. Sedan 1989 har åldersgruppen 40–49 år minskat från 37 till 26 procent bland journalisterna (Nygren 2008b). De yngre är lika många som tidigare, och de äldre har blivit fler. Även om fenomen som ålderspucklar kan förklara en del, så är det tydligt att 40-årsåldern är en kritisk tid då många funderar på att lämna journalistiken och även faktiskt gör det.

Ett förändrat medielandskap

Bakom de fallande medlemssiffrorna och en ökad genomströmning i yrket ligger ett förändrat medielandskap. Både svensk och internationell forskning visar hur det journalistiska arbetet förändrats, såväl inom de gamla medieföretagen som inom de nya medieformer som växer fram (Pavlik 2005, Deuze 2007, Nygren 2008b).

I dagens medieföretag är det inte längre självklart vad som är en journalist och vilket arbete en journalist förväntas utföra:

- Gränserna mellan journalister och teknisk personal har blivit otydliga eller suddats ut. Journalisterna har tagit över en stor del av det arbete som tidigare gjordes av tekniker/grafiker, och många som tidigare setts som tekniker har gått in och gör journalistiskt arbete.

- Dagens journalister förväntas vara multikompetenta. De ska kunna arbeta i olika medieformer och de ska klara hela produktionen från ax till limpa. Gränserna mellan olika grupper av journalister blir otydligare, alla förväntas kunna gå in i de olika rollerna som reporter, fotograf, redigerare, arbetsledare, programledare. Gamla yrkesgrupper som korrekturläsare har försvunnit.

- Ökande produktionskrav och avancerade redaktionella system gör att en allt större del av arbetet handlar om ”recycling” av innehåll som någon annan samlat in, och allt mindre är ”reporting”. Journalistiskt arbete blir mer av skrivbordsarbete, och mindre av arbete ute på fältet.

- Journalister arbetar mer i team, i tillfälliga nätverksbaserade arbetslag och i en mer planerad produktion. Arbetet blir allt mindre individuellt.

– Interaktiviteten i de nätbaserade medierna gör att publiken får en mer aktiv roll i medieproduktionen. Att hantera läsargenererat innehåll blir en viktig journalistisk uppgift.

– Allt starkare ekonomistyrning gör att de murar som tidigare fanns mellan redaktioner och ekonomi/marknadsföring eroderar. De direkta kopplingarna mellan ekonomi/resultat och mediernas innehåll blir allt tydligare. Till exempel när nya satsningar görs på områden som förväntas dra in annonser.

– Journalisterna blir en alltmer heterogen grupp. De delas upp på en stor andel tillfälligt anställda som hela tiden byts ut enligt gällande LAS-regler, en grupp fast anställda som står för kontinuiteten och en liten grupp ”stjärnor” som fungerar som tidningens/kanalens varumärken.

– Produktion av innehåll ”outsourzas” i allt högre grad. Redaktionerna blir i många fall till större delen beställare istället för producenter. Produktionsbolag, nyhetsbyråer och frilansare står för en stor del av innehållet och har en köp/säljrelation till redaktörerna.

Den holländske medieforskaren Mark Deuze sammanfattar de nya medieprofessionerna i sin bok ”Media work”: De professionella får ett ”portfolio worklife” där personliga nätverk, en ständig omskolning, multikompetens och korta insatser i begränsade projekt är de viktigaste komponenterna. Nyckelordet är flexibilitet – att kunna ta olika typer av mediejobb när som helst, en del dagar 12 timmar, och andra dagar inget jobb alls (Deuze 2007).

Dessa förändringar är inte unika för journalisterna. Det är en utveckling som gäller arbetets organisering i hela västvärlden. Sociologen Anthony Giddens pekar på samma trender när han beskriver arbetet i det ”post-fordistiska” samhället – efter den gamla industriella massproduktionen. I detta samhälle är det flexibilitet i arbetet, multikompetens och arbete i grupper som betonas. De arbetande får ett större ansvar, men känner samtidigt att de har mindre möjlighet till avancemang. Anställningstryggheten minskar, och de arbetande förväntas gå mellan olika jobb. Kvalificerade arbetare blir ”portfolioworkers” – en rörlig arbetskraft som går mellan olika projekt och tillfälliga arbetsplatser och bygger sitt värde på sin samlade ”portfolio”, enligt Giddens (2008).

I detta nya arbetsliv är begrepp som ”de-skilling” och ”re-skilling” centrala. Det journalistiska arbetet polariseras mellan enklare arbetsuppgifter som ompaketering av innehåll för olika kanaler och andra typer av arbete där kraven ökas på att behärska både teknik, undersökningar och berättande (Örnebring 2009).

Svårt att organisera nya områden

Journalistförbundet har länge haft en hög organisationsgrad i de traditionella medieföretagen, enligt egen uppgift har förbundet över 90 procent av dem som sysslar med journalistiskt arbete som medlemmar. Men de senaste tio åren har förbundet märkt ökande svårigheter att organisera journalister i det expanderande medielandskapet utanför de stora ”gamla” medieföretagen. I en rapport till kongressen 2008 pekar förbundsstyrelsen på några områden där det är svårt att avgöra om det handlar om journalistiskt arbete eller inte:

- Websajter där journalistik blandas med andra typer av innehåll.
- Produktionsbolag som levererar innehåll till både TV- och radiokanaler, som gör personal- och kundtidningar.
- Tidningar som är en del av företagens marknadsföring.
- Frilansare som blandar journalistiskt arbete med annan verksamhet (t ex information, reklam och PR).

På alla dessa områden har Journalistförbundet svårt att få nya medlemmar, trots riktade satsningar mot t ex produktionsbolag. Det gäller också nya redaktioner med många yngre journalister, t ex nya tidskrifter och TV-kanaler. På de nya medieföretag som saknar kollektivavtal förekommer både anställningsformer och villkor långt från de traditionella. På till exempel nyhetssajten Nyheter 24 ville arbetsgivaren 2009 att journalisterna skulle få betalt utifrån hur många klick deras nyheter genererar (Hagman 2009). Det finns också särskilda områden där Journalistförbundet har svårt att hitta medlemmar. Ett sådant är ekonomijournalister, där bara ca 65 procent är med i Journalistförbundet (Edström 2008).

Svårt att nå unga journalister

Särskilt bland yngre journalister är andelen medlemmar i Journalistförbundet lågt. En undersökning bland tidigare journaliststudenter vid Södertörns högskola ger en bild av förbundets problem:

Bland alla de som arbetade heltid som journalister var 60 procent medlemmar i Journalistförbundet. Andelen ökade med åren, bland dem som varit ute i yrket två år och arbetade heltid var anslutningsgraden 50 procent, medan den stigit till 73 procent fem år efter examen. Men det är ännu långt från de 90 procent som Journalistförbundet säger sig organisera bland landets journalister.

Orsakerna kan vara flera. De flesta tidigare studenter som fått journalistjobb fanns på mindre arbetsplatser som fack- och populärpress, interna medier inom organisationer eller företag, webbplatser och produktionsbolag. Bara 41 procent av dem som hade journalistjobb arbetade för dagspress, radio eller TV-företag, de typer av arbetsplatser som traditionellt haft en stark facklig organisering. De flesta hade också olika typer av tillfälliga anställningar (vikariat, projektanställning mm) eller arbetade på frilansbasis, bara 42 procent hade en fast anställning.

Tabell 2.2: Organisationsgrad bland f.d. journaliststudenter vid Södertörns högskola

	TVÅ ÅR EFTER EXAMEN:		FEM ÅR EFTER EXAMEN:	
	Andel av alla(%)	Organisationsgrad*	Andel av alla(%)	Organisationsgrad*
Heltid som journalist	46,5	50 %	46,7	73%
Deltid som journalist	23,8	27%	19,2	43%
Inget journalistjobb	29,7	4%	34,2	17%
Summa	100		100	
Antal svar	155		129	

*Organisationsgrad betyder andel som är medlemmar i Journalistförbundet

Även i de uppföljningar som görs vid Göteborgs universitet av journaliststudenter som lämnar utbildningen framgår att många inte är med i Journalistförbundet. Två år efter examen arbetar 77 procent som journalist, men bara 42 procent är med i Journalistförbundet. Fem år efter examen ökar andelen som är med i Journalistförbundet till 62 procent, men fortfarande är det betydligt fler än så som arbetar som journalist (Ghersetti 2008).

De unga journalisterna möter en tuff arbetsmarknad. De får gå mellan olika typer av tillfälliga jobb, och de flesta finns på mindre arbetsplatser. Det är inte längre självklart att vara med i facket, och på de mindre arbetsplatserna saknas ofta lokala fackliga organisationer.

Ett bredare fackförbund?

Fallande medlemsiffror och svårigheterna att rekrytera nya medlemmar i de växande delarna av medielandskapet, bland ungdomar och bland vikarier, har fått Journalistförbundet att ompröva sina medlemskrav. Inför kongressen 2008 fördes en diskussion om att bredda medlemsunderlaget. Det behövs fler medlemmar för att behålla den fackliga styrkan.

Resultatet blev att stadgarna förtydligades genom att betona att medieformer inte har någon betydelse när det gäller det journalistiska arbetet, webb eller traditionella kanaler som papperstidning, radio och TV spelar ingen roll – det viktiga är om innehållet är journalistik. Frågan om informatörerna kom också upp på bordet, men fortfarande är det bara de som arbetar med ett självständigt journalistiskt arbete för ett massmedium som kan bli medlemmar, enligt stadgarna.

Men det gavs ändå en öppning. Som ett svar på två motioner om att arbeta för ett bredare medieförbund, skrev förbundsstyrelsen att denna diskussion ska fortsätta fram till nästa kongress – ”inte bara om ett medieförbund, utan om förbundets och medlemskapets gränser i ett vidare perspektiv” (Motioner och yttranden, Journalistkongressen 2008).

Det betyder att frågan om Journalistförbundet ska vara ett snävare yrkesförbund för den journalistiska professionen eller ett bredare fackförbund, åter kommer upp på bordet. Om Journalistförbundet ska vara en ren professionsorganisation som stänger ute de som inte uppfyller de professionella kraven, eller en ”öppen kartell” som ökar sin styrka genom att organisera så många som möjligt inom ett större område.

3. Exit journalistik

Den svenska journalistkåren har studerats många gånger. De första mindre undersökningarna gjordes redan på 1950-talet, och den första större 1969 vid Journalisthögskolan i Stockholm (Weibull 1991). Sedan 1989 har Göteborgs universitet i samarbete med Journalistförbundet gjort postenkäter med svar från drygt tusen journalister ungefär vart femte år. Den senaste undersökningen Journalist 2005 redovisas utförligt i boken *Den svenska journalistkåren* (Asp 2007). I denna går att läsa om allt från journalisternas bakgrund, deras arbetssituation och värderingar runt journalistik till deras partisympatier och syn på samhället. Styrkan i dessa journalistenkäter är både tidsperspektivet, att det går att se utvecklingen under närmare 20 år, och den stora mängden svar. Men det finns också en svaghet i metoden – genom att bara vända sig till medlemmar i Journalistförbundet missar undersökningarna dem som står utanför facket av olika skäl.

Det har inte gjorts någon särskild studie tidigare av medlemmar som lämnar Journalistförbundet, vare sig de lämnar yrket eller fortsätter att arbeta kvar som journalist utan att vara med i Journalistförbundet. Det finns föreställningar om att de som lämnar journalistiken ofta går till arbeten inom PR och information, men inget vet egentligen hur vanligt detta är. Den stora minskningen under 2007 i samband med den höjda a-kassan ställer frågor om vilka områden som får en svagare facklig organisering.

Den ökande genomströmningen av medlemmar och den stora andel som funderar på att byta jobb väcker frågor om vilka orsaker som ligger bakom: Är det för att man inte längre känner sig som journalist som man lämnar yrket, eller är det för att klyftan mellan ideal/värderingar och den redaktionella verkligheten blivit för stor? Är det de ständiga vikarierna som lämnar yrket, eller är det de som kommit längre i karriären som väljer att hoppa av?

Frågorna är många, och på ett övergripande plan handlar de också om den journalistiska professionen. Om journalistyrkets gränser, och vilken roll Journalistförbundet spelar för den journalistiska professionens framtid.

Frågeställningar

Syftet med projektet Exit journalistik är att undersöka vilka faktorer det är som ligger bakom nedgången i Journalistförbundets medlemsantal, samt vilken betydelse detta har för journalistyrket som en självständig profession.

Konkreta frågeställningar i projektet är:

1. Vilka är det som lämnar Journalistförbundet? Inom vilka delar av yrkesområdet finns de, i vilka delar av landet och i vilka åldersgrupper?
2. Hur många av dem som lämnar Journalistförbundet fortsätter att arbeta som journalister, och hur många lämnar även yrket?
3. Varför lämna Journalistförbundet, när man ändå fortsätter att arbeta som journalist?
4. Vilka orsaker finns det att lämna journalistyrket, och till vilka yrkesområden går man?
5. Vad anser de som lämnar Journalistförbundet i centrala yrkesfrågor? Är deras värderingar och normer när det gäller journalistik andra än hos dem som fortfarande är medlemmar i förbundet?

Resultaten från projektet kan också användas för en diskussion om den journalistiska professionen:

- Vad betyder en minskad facklig organisering för journalistik som profession? Vilken roll spelar Journalistförbundet för professionen idag – och i morgon?
- Hur förändras journalistyrkets gränser, vilka nya yrkesgrupper växer fram och hur förhåller de sig till den journalistiska professionen?
- Innebär en försvagning av Journalistförbundet också en de-professionalisering av journalistyrket, eller kan utvecklingen också innebära att de professionella journalistiska normerna och idealen flyttas över på nya yrkesområden eller till nya typer av institutioner som kan bära dem vidare?

Enkätundersökningen - urval och bortfall

För att söka svar på frågorna gjordes under våren 2008 en enkätundersökning till de aktiva medlemmar som lämnade Journalistförbundet under 2007. Totalt lämnade 1 479 aktiva medlemmar förbundet. Nästan hälften av dessa var 60 år och äldre när de lämnade förbundet, många kanske som en reaktion på höjd avgift till a-kassa eller som ett resultat av förtida pension. De som var äldre än 60 togs bort ur urvalet, och då återstod totalt 800 aktiva medlemmar under 60 år som lämnade förbundet under 2007. Efter ett bortfall på fem (adressen felaktig, flytt utomlands etc.) blev urvalsramen 795 personer.

En första enkät med brev gick ut i februari 2008. Två påminnelser sändes ut i april och maj. Efter detta hade sammanlagt 381 svar kommit in, vilket ger en svarsfrekvens på 48 procent. Detta är lägre än i andra journalistundersökningar, och kan troligen förklaras av att de tidigare medlemmarna känner en betydligt mindre lojalitet gentemot Journalistförbundet än de som fortfarande är medlemmar.

En bortfallsanalys visar att svaren i stort sett är representativa för hela urvalet när det gäller ålder. De som svarat på enkäten motsvarar nästan exakt åldersfördelningen i urvalet. Det finns dock en liten differens i åldersgruppen 40-49 år, som är något underrepresenterad:

Tabell 3.1: Åldersgrupper i urval och bland svarspersoner

	Urvalet	Svarspersoner
18-29 år	12,3 %	12,3 %
30-39 år	36,5 %	36,2 %
40-49 år	32,9 %	29,4 %
50-59 år	18,2 %	19,2 %
Bortfall	0	2,1 %

Den snedfördelning som finns visar en något högre svarsfrekvens bland kvinnor och bland de som bor utanför storstäderna. I hela urvalet är andelen kvinnor 52 procent, och män 48 procent. Bland svaren är kvinnornas andel 57 procent, och

männen 43 procent. Kvinnorna svarade alltså i något högre grad på enkäten, och männen är något underrepresenterade.

De som haft sitt senaste journalistjobb utanför storstäderna är något överrepresenterade bland svarspersonerna, och svaren färre från storstadsregionerna.

Tabell 3.2: Storstad och land i undersökningen

	Urvalet	Svarspersoner
Stockholm	48,2 %	40,4 %
Göteborg	9,7 %	7,3 %
Malmö	10,6 %	7,6 %
Övriga landet	31,3 %	41,9 %
Bortfall	0	2,6 %

Sammantaget visar bortfallsanalysen att de 381 svarspersonerna i stort sett är representativa för de 800 aktiva medlemmar under 60 år som lämnade Journalistförbundet under 2007. Men den snedfördelning i svaren som finns måste tas med i analysen, och resultaten bedömas utifrån det faktum att män i storstäderna är något underrepresenterade, medan kvinnor utanför storstäderna är något överrepresenterade bland svarspersonerna.

En form av snedfördelning som troligen finns, men som är svår att bedöma är det faktum att enkäten troligen besvarats av en större andel f d medlemmar som är inte är alltför negativa till Journalistförbundet och journalistyrket. Bland dem som svarat är troligen de positiva attityderna till journalistik och Journalistförbund något överrepresenterade.

4. Vilka lämnar Journalistförbundet?

Under 2007 lämnade 800 aktiva medlemmar under 60 år Journalistförbundet. De flesta av dem gick inte ur förbundet för att de slutade arbeta med journalistik – 60 procent fortsatte att arbeta som journalister, medan knappt 38 procent lämnade yrket.

Några av dem som kryssat i att de väljer att stå utanför Journalistförbundet har också angett orsaker. De vanligaste är att man är missnöjd med avgiften, att man startat eget företag eller blivit chef inom medieföretaget (mer om orsaker att lämna förbundet kommer längre fram). Bland dem som bytt jobb och lämnat journalistiken finns också ett drygt 20-tal som gått i förtidspension, ett tiotal är arbetslösa och ett tiotal studerar inom andra områden.

Det är en viss skillnad mellan män och kvinnor. Männen är i något högre grad kvar i journalistiken, men utan att vara med i Journalistförbundet. Kvinnorna lämnar yrket i något högre grad, och därmed också Journalistförbundet. I den totala siffran över dem som lämnar förbundet är kvinnorna också något fler.

Tabell 4.1: Kvar i journalistiken eller lämnat yrket?

	Lämnat yrket		Kvar i journalistiken		Totalt	
	Antal	Procentandel	Antal	Procentandel	Antal	Procent
Män	55	35,2	101	64,7	156	100
Kvinnor	88	40,9	127	59,1	215	100
Ej svar					10	
Alla svar	143	37,7	228	60,2	381	100

De som lämnar journalistyrket är i allmänhet yngre än dem som stannar kvar utan att vara med i facket. 57 procent av de som byter yrke är yngre än 40 år, medan 55 procent av de som fortsätter som journalist utan att vara med i facket är äldre än 40 år. Men skillnaden ska inte överdrivas – det finns också många äldre som lämnar yrket och en hel del yngre som väljer att stå utanför facket. De allra flesta i båda grupperna är mellan 30-50 år.

Tabell 4.2: Åldergrupper bland de som lämnat Journalistförbundet (procentandel)

Ålder	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Ej svar (antal)	Antal svar
18-29	13	12	1	46
30-39	44	33	1	137
40-49	25	33	3	112
50-59	18	22	2	76
Summa	100	100		
Antal svar	142	222	7	381

Samma skillnad finns i antal år i yrket, de som lämnar yrket har arbetat färre år som journalister. 43 procent har mindre än fem år i yrket bakom sig när de byter jobb. Men man kan också vända på det och konstatera att de flesta faktiskt har mer än fem år i yrket när de bestämmer sig för att prova på ett annat yrkesområde. En dryg tredjedel har mer än tio års journalistiskt arbete bakom sig när de byter jobb.

De som lämnar förbundet och fortsätter arbeta som journalister har oftast lång yrkeserfarenhet. Nästan två av tre har mer än tio års journalistiskt arbete bakom sig när de bestämmer sig för att de inte behöver vara med i facket för att vara journalist.

Tabell 4.3: År i yrket för de som lämnat Journalistförbundet (procentandel)

År i yrket	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Ej svar (antal)	Totalt	Antal svar
1-5	43	15	2	26	95
6-10	21	23		22	80
11-15	14	22		19	69
16-20	10	13	3	12	45
20-30	9	18	2	15	54
Mer än 30	4	9		7	26
Summa	101	100		101	
Antal	140	222	7		369

Svagare journalistfack i storstäderna

Journalistförbundet tappade medlemmar i lika stor utsträckning i hela landet under 2007. Men det finns tydliga skillnader mellan storstäder och resten av landet när det gäller hur stor andel som ändå fortsätter att arbeta som journalist. Denna grupp är klart större i Stockholm och Göteborg, något som tyder på att Journalistförbundet får det svårare att nå journalister i storstäderna. Bland alla 800 som lämnade förbundet fanns 55 procent i Stockholm, Göteborg eller Malmö.

Utanför storstäderna är det en klart högre andel av dem som lämnar förbundet som också lämnar journalistiken och går till ett annat yrkesområde.

Tabell 4.4: Var låg den senaste journalistiska arbetsplatsen för de som lämnar Journalistförbundet (procentandel)

Region	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Ej svar (antal)	Totalt	Antal svar	Alla SJF-medlemmar*
Stockholm	32	46	3	40	153	40
Annan ort i Svealand	17	11	1	13	50	14
Göteborg	5	9		7	28	7
Malmö	11	5	2	8	29	6
Annan ort i Götaland	22	17	1	19	71	21
Ort i Norrland	11	10		10	39	11
Utomlands	1	0,5		1	3	0,5
Ej svar	1	2		2	6	2
Summa	100	100,5		100		101
Antal	143	229		7		379

*Fördelningen av alla SJF-medlemmar enligt Journalist 2005

Samma tendens syns i analysen av den senaste arbetsplatsen för de svars personer som var anställda (ej frilans) när de lämnade Journalistförbundet, totalt 280 svars personer. Bland dem som lämnade yrket hade mer än var tredje arbetat på en landsortstidning. Även bland dem som fortsatte som journalister finns många på landsortstidningar, men är det betydligt vanligare att man hade arbetat på storstädernas dagstidningar, i fack- och populärpress och på produktionsbolag.

Tabell 4.5: Vilken typ av företag arbetade du på när du lämnade Journalistförbundet?
(procentandel)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Antal	Andel	Alla SJF-medlemmar*
Landsortstidning	36	24	81	29	32
Storstadstidning	7	15	32	11	14
Fack/populärpress	13	21	48	17	17
Sveriges radio	10	9	26	9	12
SVT	5	5	16	5	10
Kommersiella etermedier	5	4	12	4	4
Produktionsbolag	0	7	12	4	1
Nyhetsbyrå/bildbyrå	3	2	6	2	2
Informationsavd. i företag/myndighet	9	6	20	7	
Annat företag	12	5	22	8	9
Ej svar	1	2	6	2	
Summa	101	100		99	100
Antal svar	112	165	277		

* Siffror från Journalist 2005

Många av dem som lämnade Journalistförbundet hade inte heller någon form av anställning, 26 procent var frilansare vilket är dubbelt så mycket som deras andel av alla medlemmar. Särskilt gäller detta dem som fortsatte arbeta journalistiskt utan att vara fackmedlemmar. Nästan var tredje av dessa (31 procent) var frilansare, medan 17 procent av dem som lämnade yrket var frilansare. Slutsatsen av detta är att många frilansare fortsätter med journalistiskt arbete, men väljer att inte vara med i Journalistförbundet.

En majoritet av de frilansare som lämnade förbundet arbetade för fack- och populärpress (55 procent), och 36 procent arbetade för dagspress. Bara ett fåtal frilansade för radio och/eller TV.

Nästan var tredje av de som lämnade yrket hade någon form av tillfällig anställning. Men samtidigt kan man också säga att en majoritet i båda grupperna – 53 respektive 56 procent – faktiskt hade ett fast journalistjobb när de lämnade journalistförbundet.

Tabell 4.6: Anställningsformer hos de som lämnade Journalistförbundet (procentandel)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Antal	Andel	Andel bland alla SJF-medl.*
Fast anställd	53	56	210	55	70
Vikarie	22	8	50	13	8
Projektanst.	8	5	25	6	4
Frilans	17	31	99	26	13
Arbetslös/ej svar			5	1	5
Summa	100	100	389**	101	100

* Siffror från *Journalist 2005*

** Några har svarat med flera alternativ. Därför är antalet högre än de 381 svarspersonerna.

När det gäller arbetsuppgifterna finns det en klar skillnad mellan de som lämnar yrket och de som fortsätter med journalistiskt arbete utan att vara med i facket. De som lämnar yrket är i hög utsträckning reportrar, medan de som är kvar i betydligt högre utsträckning är arbetsledare. I övriga yrkesgrupper är andelarna ungefär desamma.

Detta stämmer med tidigare tabeller – de arbetsledare som lämnade journalistförbundet är oftast lite äldre och har troligen många år i yrket, medan de reportrar som även lämnar journalistyrket är lite yngre och har kortare yrkeserfarenhet.

Tabell 4.7: Huvudsaklig arbetsuppgift för de som lämnade Journalistförbundet (procentandel)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Antal	Andel
Arbetsledare	14	32	82	24
Reporter	30	21	83	24
Redigerare	8	10	32	9
Fotograf	9	8	29	9
Producent	4	7	20	6
Programledare	2	3	9	3
Webbredaktör	6	3	14	4
Övr. redakt. arb.	4	3	12	4
Informatör	6	1	10	3
Annat	18	11	46	14
Summa	101	99	337*	100

* Det finns ett bortfall i enkäten på 44 personer som inte svarade på frågan.

I enkäten fanns också frågor om tidigare utbildning, om social bakgrund och om familjeförhållanden. Svaren visar att det inte är någon större skillnad på dessa faktorer jämfört mellan dem som lämnar Journalistförbundet och medlemmarna som helhet. Klassbakgrunden är densamma, och andelen som har invandrarbakgrund är lika låg bland dem som lämnar förbundet som bland dem som är medlemmar (ca 5 procent).

Andelen som har en särskild journalistutbildning är lika hög bland de som lämnar förbundet, som bland alla medlemmar (67 procent). Däremot är det en något lägre andel som har högskoleutbildning bland dem som lämnar förbundet, än bland alla förbundets medlemmar. 70 procent av dem som lämnade journalistförbundet hade någon form av högskoleutbildning, jämfört med 79 procent av alla journalister, enligt undersökningen Journalist 2005.

Några slutsatser:

De 800 aktiva medlemmar som lämnade Journalistförbundet under 2007 faller ut i två helt skilda grupper – en grupp som fortsätter att arbeta som journalister utan att vara med i förbundet och en grupp som lämnar yrket och därmed också förbundet. Det finns alla typer av medlemmar i båda grupperna, men några typer av medlemmar är också överrepresenterade i de båda grupperna:

- Det är vanligare att kvinnor också lämnar journalistyrket när de går ur Journalistförbundet. Två av tre män som lämnar förbundet fortsätter som journalister.
- Bland dem som lämnar journalistyrket finns det fler yngre och med kortare yrkeserfarenhet, medan de som fortsätter arbeta som journalister utan att vara med i facket är äldre och har fler år i yrket.
- Utanför storstäderna är det vanligare att man också lämnar journalistyrket när man går ur Journalistförbundet. I storstäderna fortsätter de flesta som går ur förbundet att arbeta som journalister.
- Bland de som lämnar journalistiken är en klart större andel tillfälligt anställda, medan det bland de som arbetar kvar som journalist finns en betydligt större andel frilansare. Men de flesta hade fast jobb som journalist när de lämnade förbundet, vare sig man bytte yrke eller bara lämnade förbundet.
- Bland de som lämnar journalistyrket är en klart större andel reportrar, medan det bland de som fortsätter som journalister finns en stor andel arbetsledare.

5. Varför lämna journalistiken - och var finns det nya jobbet?

Nästan fyra av tio av dem som lämnar Journalistförbundet har bytt yrke, och då är det också naturligt att lämna sitt gamla fackförbund. De flesta som bytt yrke, säger att de själva valt att lämna journalistiken – de har inte blivit tvingade av arbetslöshet och annat. Andelen som anger att beslutet är självvalt är något större bland kvinnorna, än bland männen. Sju av tio kvinnor som slutar arbeta som journalist har själva valt att göra det.

5.1: Upplever du att du själv valt att lämna journalistiken? (procentandel)

	Ja	Nej	Ej svar	Summa	Antal svar
Män	59	36	5	100	58
Kvinnor	69	26	5	100	92
Summa	65	30	5	100	150

De konkreta orsakerna varierar. Den vanligaste är att man fått ett annat jobb, och näst vanligast är något som döljer sig bakom svaret ”annan anledning” som 31 procent anger. I detta kan ingå att man börjar studera, är barnledig och annat. De som lämnade yrket för att de inte fick journalistjobb är bara en dryg fjärdedel, 28 procent. I denna grupp finns de som inte fick fortsatt vikariat, som blev uppsagda, slutade med avgångsvederlag eller var frilansare som har svårt att få uppdrag.

Tabell 5.2: Varför slutade du på ditt senaste journalistiska arbete?

	Procentandel	Antal
Jag hade fått annat arbete	34	51
Fick inte fortsatt vikariat/projektanst.	12	18
Jag blev uppsagd	5	7
Slutade med avgångsvederlag (utan nytt jobb)	5	7
Jag var frilans, och fick för lite uppdrag	6	9
Annan anledning	31	47
Ej svar	7	11
Summa	100	150

Svaren i tabell 5.1 visar att de som byter jobb inte känner sig tvingade till det, utan att det är ett eget beslut. Bakom beslutet finns en stark kritik mot villkoren inom journalistyrket.

Högst på listan över skäl att lämna journalistyrket, tabell 5.3 finns osäkra anställningsformer, dåliga möjligheter till utveckling i arbetet och dåliga arbetsvillkor/arbetsmiljö. Däremot är inte lönen något tungt skäl att lämna journalistyrket. Inte heller brist på frihet i arbetet eller arbetstiderna anges av särskilt många som viktiga skäl att byta jobb.

Tabell 5.3: De viktigaste skälen att sluta arbeta som journalist
(procentandel som anger 5 eller 6 på en skala där 6=mycket viktigt)

För osäker anställningsform	33
Dåliga möjligheter till utveckling i arbetet	31
För dåliga arbetsvillkor/arbetsmiljö	31
Fick inget journalistjobb	29
Arbetet kändes inte meningsfullt	27
För dålig lön	19
För liten frihet i arbetet	17
Arbetstiderna passade mig inte	13
Antal svar är	150

Blir journalister PR-konsulter?

Det sägs ofta att journalister som byter jobb blir PR-konsulter eller informationschefer. Det finns många exempel på storföretag eller organisationer som värvat kända journalister som pressinformatörer. Före detta journalister vet hur redaktionerna arbetar och har en trovärdighet kopplad till sina personer.

Det stämmer till en viss del att f.d. journalister börjar arbeta med information. Det är det största enskilda området som de f.d. journalisterna går till, 28 procent. Men samtidigt är det också så att *de flesta* går till helt andra typer av jobb. Spridningen är stor mellan de nya yrkesområden som de f.d. journalisterna går till – de blir tjänstemän i offentlig sektor, lärare eller börjar studera inom andra områden. Många byter också jobb inom medieföretaget och arbetar med annat än journalistik.

Tabell 5.4: Vilken typ av nytt arbete har du gått till?

	Procentandel	Antal
PR/information/marknadsföring	28	40
Tjänsteman i offentlig sektor	10	15
Andra arbetsuppgifter inom medieföretag	10	15
Lärare (grundskola/gymnasium)	9	13
Studerar	10	14
Arbete inom LO-sektorn	8	12
Tjänsteman i privat sektor	6	9
Akademiskt arbete	4	6
Politiskt arbete	2	3
Övrigt	10	14
Arbetslös	3	4
Summa	100	145

Även om de flesta inte blir PR-människor, så ingår PR och/eller information i de nya arbetsuppgifterna för hälften av dem som lämnat journalistyrket (se tabell 5.5). En något större andel säger också att de har stor eller ganska stor användning av sina erfarenheter från arbetet som journalist i sitt nya jobb. Nästan hälften av de som arbetar med PR och/eller information gör det på mer än halva sin arbetstid, samma antal som uppger att de arbetar med information och PR. Det betyder att de journalistiska kunskaperna och erfarenheterna har ett bra värde på andra delar av arbetsmarknaden, både inom PR/information och i andra typer av jobb.

Tabell 5.5: Ingår PR och/eller information i ditt nuvarande arbete?

	Procentandel	Antal
Ja	51	77
Nej	41	62
Ej svar	8	11
Summa	100	150

Osäkra anställningsformer är ett av de viktigaste skälen att byta yrke och lämna journalistiken. Men av dem som byter yrke, är det inte fler som får fast jobb där, än under tiden de arbetade som journalister. Många blir egenföretagare, eller får olika tillfälliga jobb. Ändå är det tydligt att anställningsformerna inom journalistiken upplevs som mer osäkra.

Tabell 5.6: Hur är din nuvarande anställningsform?

	Procentandel	Antal
Tillsvidareanställning	52	78
Vikariat	6	9
Projektanställd	8	12
Egen företagare	11	16
Arbetslös	9	14
Ej svar	14	21
Summa	100	150

Att lämna journalistyrket är inte heller så definitivt för de flesta. En majoritet kan tänka sig att börja arbeta som journalist igen, fast då helst inte på den gamla arbetsplatsen. Om man ska gå tillbaka till yrket är det till andra typer av journalistiskt arbete eller på några års sikt.

Att de flesta kan tänka sig att gå tillbaka till yrket tyder på att den journalistiska identiteten sitter djupt. Om villkoren är annorlunda än på det gamla journalistjobbet och anställningsformerna bättre kan de kanske bli journalister igen.

Tabell 5.7: Om du fick möjlighet, skulle du vilja gå tillbaka till journalistiskt arbete?

	Procentandel	Antal
Nej, det vill jag inte	33	50
Ja, till min gamla arbetsplats	9	13
Ja, men till andra typer av journalistiskt arbete	24	36
Ja, men inte de närmaste åren	24	36
Ej svar	10	15
Summa	100	150

Några slutsatser:

Att byta jobb och lämna journalistiken är oftast ett eget beslut, och inte något framtvingat genom att man blir arbetslös. I alla fall enligt svaren i enkäten. Bakom beslutet ligger missnöje med anställningsformer, med dåliga möjligheter att utvecklas i jobbet och dåliga arbetsvillkor. Drygt hälften kan också tänka sig att arbeta som journalist igen – fast oftast inte på den gamla arbetsplatsen utan med andra typer av journalistik.

Många av dem som byter jobb går till nya arbeten inom PR och/eller information, även om det är långt ifrån en majoritet som gör det. Hälften uppger att PR/information ingår i det nya jobbet, även om det för många bara är en mindre del av arbetet.

Kunskaperna och erfarenheten från journalistjobbet är viktiga på det nya jobbet för ungefär sex av tio. Men det är också många som byter till helt andra yrkesområden eller börjar studera till något annat. Alla blir inte PR-konsulter.

6. Journalist utan fackförbund?

Sex av tio av dem som lämnade Journalistförbundet 2007 fortsatte att arbeta som journalister. Bland dem finns alla typer av journalister, men några grupper är också klart överrepresenterade: frilansare och journalister med mer än tio års yrkeserfarenhet och som är uppåt 45–50 år. Ofta arbetar de i storstäderna, för fack- och populärpress, produktionsbolag eller storstadstidningar. Arbetsledare är klart överrepresenterade.

Varför lämnade de då Journalistförbundet? I enkäten listas en lång rad tänkbara orsaker. I särklass bland orsakerna ligger missnöje med att det är för dyrt att vara medlem. Andra starka orsaker bland dem som fortfarande är kvar i yrket är missnöje med hur den lokala fackklubben företräder ens intressen och missnöje med Journalistförbundet när det gäller avtal och arbetsvillkor. Även åsikten att man blivit chef och därför inte kan vara med i facket har stor betydelse för en del av dem som fortfarande är journalister. Däremot är det mycket få som instämmer i en allmänt negativ inställning till fackföreningar, och som anser att fackföreningar har spelat ut sin roll i samhället.

Tabell 6.1: Vilka skäl har betydelse för om man ska vara med i Journalistförbundet eller inte? (procentandel som instämmer i påståendet*)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Alla
För dyrt att vara medlem	50	72	63
Håller inte med förbundet i centrala yrkesfrågor	14	21	18
Finns inget lokalt fackligt arbete för mig	11	16	15
Fackföreningar har spelat ut sin roll	16	13	14
Jag är missnöjd med Journalistförbundet när det gäller avtal och arbetsvillkor	22	35	30
Jag är missnöjd med hur den lokala klubben företräder mina intressen	21	36	30
Jag har fått ett chefsjobb som gör att jag inte kan vara med i facket	8	21	16
Antal svar	143	229	372

*Svaren gavs på en skala 1-6 där 6=instämmer helt. Procenttalen avser de som svarade 5 eller 6.

De som fortfarande arbetar som journalister har i ganska liten utsträckning gått med i något annat fackförbund, bara 22 procent. De flesta av dessa har gått med i Ledarna, 33 av de 50 svars personer som det handlar om. Fem har gått med i Unionen, tre i något Sacoförbund och nio i diverse andra förbund. Att så många gått över till Ledarna återspeglar troligen det faktum att det finns många arbetsledare bland dem som lämnade Journalistförbundet, och fortfarande har journalistiskt arbete.

Bland de som bytt arbete har 35 procent gått med i ett annat fackförbund. De har gått in i de fackförbund som finns i deras nya yrkesområden, oftast tjänstemannafack inom Saco och TCO. Det är alltså betydligt färre som är fackligt organiserade än under deras tid som journalister. En av orsakerna kan vara att runt 20 procent av dem som lämnat journalistiken studerar eller är arbetslösa.

Tabell 6.2: Har du gått med i något annat fackförbund sedan du lämnade Journalistförbundet? (procentandel)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Antal svar	Andel
Ja	35	22	101	27
Nej	62	76	269	71
Ej svar	3	2	11	2
Summa	100	100	381	100
Antal svar	143	229		

Några slutsatser:

Missnöje med avgiften är den viktigaste anledningen till att gå ur Journalistförbundet, trots att man fortsätter att arbeta som journalist. I alla fall enligt enkätsvaren. Det finns också en stor grupp bland de som lämnar förbundet som är känslig för ökade kostnader – frilansare som är egna företagare. Några svarar också på en öppen fråga att de lämnat förbundet för att de är egna företagare/frilansare och inte har så stor användning av sitt medlemskap. Av dessa upplevs Journalistförbundet som en organisation för anställda journalister, som företrädare gentemot arbetsgivare. Som egenföretagare har man inte så stort behov av facket i denna funktion.

Det finns inte några givna fackliga konkurrenter till Journalistförbundet. De enda större övergångar som syns i enkäten är en grupp journalistiska arbetsledare som går över till Ledarna (ett fristående fackförbund utanför både TCO och Saco).

7. Synen på journalistik och journalistyrket

Har utvecklingen inom journalistyrket någon betydelse för beslutet att byta jobb eller för att lämna Journalistförbundet? Är det för att man inte längre känner sig som journalist som man lämnar journalistförbundet, eller kanske det är tvärtom: är det för att man tycker att klyftan mellan egna journalistiska ideal och verkligheten är för stor som man söker sig till andra yrkesområden? Och de som är kvar i journalistjobb, hur ser de på yrket? Frågorna är många runt relationen mellan identitet, värderingar och beslutet att gå ur Journalistförbundet eller byta jobb.

En av frågorna i enkäten handlade om arbetsmiljön på den senaste journalistiska arbetsplatsen. Samma fråga har ställts i undersökningen Journalist 2005, och svaren går därför att jämföra med ett genomsnitt av Journalistförbundets medlemmar.

De som lämnar journalistyrket har en bild av arbetsmiljön som avviker betydligt från dem som är kvar i yrket, vare sig man är med i Journalistförbundet eller inte. Deras uppfattningar om yrkets möjligheter är klart mer negativa:

- De ser en hårdare styrning från ledningen, och många känner att de har svårt att få gehör för sina idéer.

- De tycker inte att det finns goda möjligheter till avancemang, och att miljön inte är särskilt gynnsam för lärande och kompetensutveckling.

- Däremot är alla ganska överens om att sammanhållningen mellan arbetskamraterna är bra och att jobbet är stressigt. Alla tycker att det är viktigt med gemensamma värderingar i yrkesfrågor bland kollegorna på redaktionen.

De mer negativa uppfattningarna hos dem som bytt yrke stämmer väl överens med de skäl som anges som viktigast för att byta jobb (tabell 5.3). Det är alltså inte stress eller dålig lön som är de viktigaste skälen att lämna journalistyrket,

utan mer känslan av att det inte finns så stora utvecklingsmöjligheter i arbetet, i kombination med en hård styrning från arbetsledningen.

De som arbetar kvar som journalister, men som gått ur facket har i stort sett samma uppfattning om arbetsmiljön som journalister i stort. På några punkter avviker de – de är mer positiva till karriärmöjligheterna och till lärande och kompetensutveckling. Kanske återspeglar detta det faktum att många av de som lämnat Journalistförbundet är något äldre och etablerade i yrket. De är mitt i karriären och ser möjligheterna som de som byter jobb inte tyckte sig se.

Tabell 7.1: Hur skulle du vilja karaktärisera arbetsmiljön på din senaste journalistiska arbetsplats? (balansmätt*)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken men inte SJF	SJF-medlemmar**
Mycket stressiga arbetsförhållanden	+48	+61	+45
Hård styrning från ledningen	+21	+1	-21
Bra sammanhållning bland arbetskamraterna	+53	+74	+62
Hård konkurrens mellan enskilda personer	+7	-13	-30
Gemensamma värderingar i viktiga yrkesfrågor	+27	+36	+54
Goda möjligheter till avancemang	-44	+3	-24
Svårt få gehör för egna idéer	-2	-32	-36
Gynnsam miljö för lärande och kompetensutveckling	-3	+43	+10
Missunnsam och misstänksam	-28	-50	-52
Antal svar	143	229	1102

* *Balansmätt är en sammanvägning av de positiva och negativa svaren på påståendena. Ett plusvärde innebär att det är fler som instämmer och minus att det är fler som inte håller med.*

** *Siffror från Journalist 2005*

Den journalistiska identiteten finns kvar hos båda grupperna som lämnat Journalistförbundet. Den är något starkare hos dem som är kvar i yrket, de har en mer positiv syn på journalistikens möjligheter och på journalistikens betydelse för demokratin. De allra flesta skulle rekommendera sina barn att bli journalister.

Även de som bytt yrke anser att journalistiken spelar en viktig roll för demokratin, att yrket kräver en stark inre drivkraft och att man är journalist dygnet runt. Men entusiasmen är förståeligt nog lägre hos dem som lämnat yrket, och bara en knapp majoritet skulle råda sina barn att bli journalister. Störst skillnad mellan dem som är kvar i yrket och dem som bytt jobb finns när det gäller vad arbetet gett dem utrymme till – nästan alla som arbetar kvar som journalister tycker att de fått utrymme för sina ambitioner i arbetet, medan de som lämnat yrket i större utsträckning håller med om att journalistiken inte gett dem utrymme för det de vill göra.

Tabell 7.2: Vilken är din uppfattning om följande påståenden om journalistik (balansmätt*)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken	Alla svar
Att vara journalist är ett "kall" som kräver en stark inre drivkraft	+7	+31	+22
Arbetet som journalist motsvarade inte mina förväntningar	-36	-63	-52
Att arbeta som journalist passar inte min familjesituation just nu	-34	-74	-58
Dagens journalistik spelar en viktig roll för demokratin	+38	+67	+56
Journalist är man dygnet runt, vare sig man arbetar eller inte	+19	+35	+28
Journalistiken har inte gett mig utrymme för det jag vill göra	-17	-62	-43
Jag skulle rekommendera mina barn att bli journalister	+8	+33	+23
Antal svar	143	229	371

* Balansmätt är en sammanvägning av de positiva och negativa svaren på påståendena. Ett plusvärde innebär att det är fler som instämmer och minus att det är fler som inte håller med.

När det gäller synen på trender inom journalistiken, tabell 7.3 är skillnaderna inte särskilt stora mellan de olika grupperna. Men de skillnader som finns bildar ett mönster som visar att de som lämnar yrket är något mer kritiska till de trender som brukar kopplas till journalistikens kommersialisering – de är mer kritiska till kändisjournalistik i dagstidningar och tycker att gratistidningar sänkt den journalistiska kvalitén. De som lämnat journalistyrket tycker inte att det är så viktigt att medierna ger avkoppling och förströelse, och de är tveksamma till om medierna ger en riktig bild av stämningar och åsikter hos vanligt folk.

De som lämnat journalistiken och bytt jobb, verkar stå närmare de traditionella journalistiska idealen av granskning och seriös samhällsjournalistik. Medan de som bara lämnat Journalistförbundet har en mer positiv inställning till t ex avkoppling och förströelse, till nya medieformer som bloggar och till att medierna ger en riktig bild av åsikter hos vanligt folk. Till en viss del kan detta också hänga ihop med att många som bara lämnat Journalistförbundet arbetar inom medier som sysslar mycket med lättare journalistik i fack- och populärpress.

Tabell 7.3: Vilken är din åsikt om följande påståenden om massmedier och journalistik? (balansmått*)

	Lämnat yrket	Kvar i journalistiken men inte SJF	SJF-medlemmar**
Kändisjournalistik hör inte hemma i dagstidningar	+57	+37	+23
En av massmediernas viktigaste uppgifter är att ge avkoppling och förströelse	-6	+38	-25
En av massmediernas viktigaste uppgifter är att kritiskt granska det som händer i politiken	+93	+96	+93
Massmedierna tar ofta upp väsentliga frågor som gör politikerna uppmärksamma på eftersatta områden	+55	+74	+66
Bloggar utgör ett positivt bidrag till den politiska nyhetsrapporteringen	+7	+17	-11
De dagliga gratistidningarna har sänkt den journalistiska kvalitén	+17	+12	-7
Massmedierna ger i regel en riktig bild av vilka stämningar och åsikter som finns hos vanligt folk	+4	+29	+4
Antal svar	143	229	1102

* Balansmått är en sammanvägning av de positiva och negativa svaren på påståendena. Ett plusvärde innebär att det är fler som instämmer och minus att det är fler som inte håller med.

** Siffror från Journalist 2005, JMG/Göteborgs universitet

Några slutsatser:

Synen på journalistyrket och journalistiska värderingar skiljer sig inte särskilt mycket mellan dem som är medlemmar i Journalistförbundet och de som just gått ur förbundet av olika anledningar. Inte heller mellan de som just bytt arbete och de som fortfarande arbetar som journalister utan att vara med i facket. Yrkesmässiga värderingar är starka och suddas inte ut när utträdesbeviset från Journalistförbundet kommer i brevlådan.

Men ändå finns en del skillnader som kan diskuteras:

De som byter jobb och lämnar journalistiken gör det inte för att de förlorar de journalistiska idealen. Tvärtom verkar de i konkreta frågor stå närmare de traditionella journalistiska idealen än de som är kvar i yrket. Anledningen till att de lämnar journalistiken står istället att finna i arbetsvillkoren och framför allt de bristande möjligheterna till utveckling i arbetet – både när det gäller karriär och lärande. Många i denna grupp har arbetat i lokala och regionala medier utanför storstäderna, och de kan tänka sig att återvända till journalistjobb i andra typer av journalistik.

De som lämnar Journalistförbundet, men fortsätter att arbeta som journalister är mindre kritiska till medieutveckling och arbetsförhållanden än de som också byter yrke. Många av dem arbetar i storstäder och i medieformer utanför den vanliga nyhetsjournalistiken – fack- och populärpress, som frilansare och inom produktionsbolag. Många är också arbetsledare med bättre möjligheter att påverka sin arbetssituation än reportrar på lokaltidningar.

De som arbetar kvar som journalister utan att vara med i facket har en betydligt mer positiv syn på journalistiken, både på dess betydelse för demokratin och på att medierna återspeglar stämningar och åsikter bland vanligt folk. De lämnar inte Journalistförbundet för att de slutar känna sig som journalister, deras värderingar förändras inte. Beslutet att gå ut facket har andra orsaker.

8. En profession med lösare kanter

2007 var ett tufft år för de flesta fackförbund. TCO-förbunden minskade i genomsnitt sina medlemsantal med fem procent. Bakom tappet låg den kraftigt höjda avgiften till a-kassan som fick många medlemmar att ompröva medlemskapet även i facket. Journalistförbundet är med i TCO, och klarade sig bättre än genomsnittet med sin minskning på tre procent eller 448 aktiva medlemmar. Men samtidigt är genomströmningen stor i förbundet – samma år var det 1 479 aktiva medlemmar som lämnade förbundet och 1044 som gick in. Även under 2008-09 har Journalistförbundet fortsatt att tappa aktiva medlemmar.

Syftet med undersökningen "Exit journalistik" är att ta reda på vilka faktorer som ligger bakom både den ökande genomströmningen av medlemmar och det minskande medlemsantalet. Konkret handlar det om vilka det är som lämnar förbundet, och vilka orsakerna är: Hur många lämnar yrket, och hur stor andel fortsätter att arbeta som journalister utan att vara med i Journalistförbundet?

Andra frågor gäller vad en minskad facklig organisering betyder för journalistik som en självständig profession. Journalistförbundet är en av de viktigaste av de institutioner som håller ihop den journalistiska professionen, som stärker den journalistiska identiteten och de värderingar och normer som finns inom professionen. Frågan är om ett minskat medlemsantal är ett tecken på en svagare professionell identitet, och vilken betydelse Journalistförbundet kommer att ha för yrket i framtiden.

För att undersöka detta skickades en enkät ut till urval på 795 aktiva medlemmar under 60 år som lämnade Journalistförbundet under 2007. Svar kom in från 381 personer, en svarsfrekvens på 48 procent (bortfallsanalys i kap 3).

Två olika grupper

Svaren faller ut i två skilda grupper – de som byter yrke och lämnar journalistiken (38 procent) och de som fortsätter att arbeta med journalistik utan att vara medlemmar i Journalistförbundet (60 procent). Båda grupperna består av olika typer av medlemmar, såväl unga som äldre och journalister i alla typer av medier. Men det är också vissa som är överrepresenterade i de båda grupperna, och utifrån de resultat som redovisas i kapitel 4-7 kan följande grova generaliseringar göras:

- *De som lämnar journalistiken* finns oftast utanför storstäderna. Många arbetade på landsortstidningar. Yngre medlemmar med färre år i yrket är överrepresenterade, men de flesta har ändå fast anställning när de byter jobb. De byter jobb för att de är missnöjda med otrygga arbetsvillkor och dåliga möjligheter att utvecklas i arbetet. De har fortfarande en stark journalistisk identitet, men är kritiska till arbetsförhållanden och kommersiella trender inom journalistiken. De är oftare kvinnor, och de kan tänka sig att gå tillbaka till journalistiken – fast till andra typer av journalistik än den de arbetade med senast.

De som byter yrke går oftast till helt andra områden – de blir lärare, tjänstemän i offentlig sektor eller börjar plugga till något annat. Det enskilt största området för nya jobb är PR/marknadsföring och information, 28 procent av dem som byter jobb går dit. Ungefär hälften av alla som byter jobb får nytt arbete där det ingår en del PR eller information och där de har nytta av sina kunskaper och erfarenheter de skaffat som journalister.

- *De som bara lämnar Journalistförbundet*, men fortsätter arbeta som journalister finns oftare i storstäderna. Många är frilansare för fack- och populärpress eller arbetar i produktionsbolag. Andra arbetar som chefer inom medieföretagen och de flesta är etablerade journalister med mer än tio år i yrket. De är oftare män mellan 40 och 50 år, och huvudskälet att gå ur facket är missnöje med för hög avgift.

De känner sig fortfarande som journalister, och har kvar sina journalistiska värderingar och en mer positiv syn på yrket och möjligheterna inom yrket. Bakom beslutet att gå ur facket verkar ligga en känsla av att man inte har så stor nytta av medlemskapet. Särskilt gäller det frilansare och arbetsledare. Många av dem arbetar också i olika typer av medieproduktion som ligger en bit från nyhetsjournalistikens kärnområde, t ex i produktionsbolag. En del är frilansare som blandar journalistik med andra typer av uppdrag.

En svagare profession?

De som lämnar Journalistförbundet känner sig fortfarande som journalister. De har fortfarande en stark journalistisk identitet, både de som byter yrke och de som bara lämnar Journalistförbundet. Det är alltså inte en upplösning av de professionella värderingarna och identiteten som är orsaken till journalister byter jobb. Tvärtom verkar de som lämnar yrket stå lite närmare de traditionella journalistiska värderingarna än de som är kvar. Inte heller de som är kvar i yrket slutar känna sig som journalister.

Journalistförbundet har spelat en viktig roll för att forma värderingar och normer inom den journalistiska professionen, till exempel när det gäller yrkesetik och publiceringsreglerna. Ett svagare fackförbund innebär att den interna arenan för att diskutera yrkesetik och värderingar krymper och att professionen talar med en svagare röst i relation till andra medieaktörer och det omgivande samhället. Skillnader i synen på journalistik kan bli större mellan olika typer av medier.

Den stora genomströmningen och medlemstappet är också tecken på otydliga gränser för journalistyrket. En tredjedel av dem som gått ur förbundet, men fortsätter att arbeta som journalister är frilansare. De blandar ofta journalistiskt arbete med andra typer av uppdrag inom t ex information.

Fortfarande är förbundet starkt i de traditionella medierna – problemet är bara att dessa utgör en krympande del av det totala medielandskapet. För allt fler som arbetar ”med medier” är det svårare att definiera om man är journalist eller inte. Det kan gälla många av de frilansare som lämnade förbundet men

fortsatte sitt arbete, liksom de informatörer och arbetande på produktionsbolag som gick ur förbundet. Detta kan också vara en av orsakerna till att förbundet har svårt att rekrytera unga nyutbildade journalister som medlemmar.

Dessutom finns en klar medlemsminskning bland journalistiska arbetsledare inom medieföretagen. En grupp har istället gått över till Ledarna, ett fristående fackförbund utanför både TCO och Saco som organiserar arbetsledare i olika branscher.

En de-professionalisering?

Journalistförbundet har en stark ställning på samma sätt som andra journalistfack i Norden. I norra Europa har journalistfacken varit den enskilt viktigaste professionella organisationen, och har organiserat alla typer av journalister oavsett religion och politisk åsikt. De har drivit både fackliga frågor (löner och arbetsvillkor) och yrkesfrågor som etik och professionens normer och värderingar (Hallin/Mancini 2004). Den fackliga organiseringen har varit avgörande för framväxten av en professionell identitet bland journalister i de nordiska länderna (Ottosen 2004). I andra delar av världen har professionaliseringen tagit andra vägar, t ex i de anglosaxiska länderna där journalisternas fack har en mer begränsad roll och en lägre grad av organisering.

Ideal och värderingar utgör centrala delar av en professionell kultur. Dessa förändras bara långsamt, de är betydligt mer trögrörliga än teknikutveckling och förändringstakten i medierna (Wiik 2009). Journalistförbundet har haft en viktig roll i journalistikens professionalisering, i framväxten av de värderingar och normer som håller samman professionen. Men i takt med att medierna blir mer fragmenterade, och det blir svårare att urskilja vad som är journalistiskt arbete eller inte, så blir det också svårare för Journalistförbundet att behålla sin centrala roll. Detta syns också i medlemsutvecklingen.

För att vända medlemsciffrorna beslutade Journalistförbundets kongress 2008 att under den kommande perioden diskutera både förbundets och medlemskapets gränser. Mycket tyder på att förbundet går i riktningen mot en ”öppen kartell”, den traditionella fackliga modellen i Sverige som försöker

organisera så många som möjligt utan hindrande yrkeskrav. Det skulle i så fall innebära att Journalistförbundet blir mindre av yrkesförbund, och mer av ett bredare medieförbund som driver rent fackliga frågor hårdare. Rollen att vara en arena för yrkesfrågor och för att forma ideal och värderingar kan fyllas av andra organisationer. Till exempel Publicistklubben där det finns aktiva kretsar i olika delar av landet eller föreningen Grävande Journalister som arbetar för en mer djuplodande och undersökande journalistik.

En svagare facklig organisering är en del av den mer "flexibla" arbetsmarknad som sociologer beskriver i hela den industrialiserade världen, en mer otrygg arbetsmarknad där multikompetenta arbetare går mellan olika jobb i ett "portfolio worklife" (Giddens 2008). Denna utveckling innebär också att professionerna försvagas, i alla fall den professionalisering "inifrån" som sociologen Julia Evelt beskriver (2003). Till skillnad från de professionella normer som används för social kontroll och disciplinering. Det betyder också att marknadslogiken blir starkare på bekostnad av professionens egna kvalitetskrav och värderingar, något som beskrivs för fler professionella grupper i Sverige (Hasselberg 2009).

Samtidigt är det för tidigt att räkna ut Journalistförbundet. Även om medlemmarna blir färre så spelar det fortfarande en avgörande roll för den journalistiska professionen i Sverige, för värderingar och ideal som formas och förs vidare bland journalister. Journalistförbundet är på så sätt också en motkraft mot en de-professionalisering av journalistiken.

Litteratur

- Ahlberg, Kerstin (2006). *Din upphovsrätt och andras*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Asp, Kent (red)(2007). *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.
- Björnson, Gunn; Hovden, Jan Fredrik; Ottosen, Rune; Schultz, Ida; Zilliacus-Tikkanen, Henrika (2007). *The Nordic journalism student: a cross national study*, paper för den 18e nordiska medieforskarkonferensen, Helsingfors 16-19 augusti 2007.
- Brante, Thomas (1989). Professioners identitet och samhälleliga villkor, ur Selander, Staffan (red): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap, professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Deuze, Mark (2007). *Media Work*. Cambridge: Polity Press.
- Djerf-Pierre, Monika och Weibull, Lennart (2001). *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Edström, Maria (2007). Journalisters arbete och utbildning – omstrukturerad pågår, ur Asp, Kent (red) *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.
- Engblom, Lars Åke (2001). "Varför professionalisering?", i Lindblom Hultén, Agneta (red.) *Journalisternas bok 1901-2001*. Stockholm: Svenska journalistförbundet.
- Evvett, Julia (2003). The Sociological Analysis of Professionalism. *International Sociology* 18(2), 395-415.
- Freidson, Eliot (2001). *Professionalism – the Third Logic*. Chicago; University of Chicago Press.
- Giddens, Anthony (2007). *Sociologi*. Lund; Studentlitteratur.
- Ghersetti, Marina (2008). *Vad händer efter JMG? En enkät med tidigare studenter på journalistprogrammen*, JMG Göteborgsuniversitet (opublicerad studie)

Hadenius, Stig och Weibull, Lennart (2005). *Massmedier, en bok om press, radio och TV, åttonde upplagan*, Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Hagman, Hampus (2008). *Webbreporter och gerillakrigare – en kvalitativ studie av webbjournalisters syn på sin yrkesroll*. C-uppsats i journalistik vid Södertörns högskola

Hasselberg, Ylva (2009). *Vem vill leva i kunskapssambället?* Hedemora/Möklinta; Gidlunds förlag.

Journalistförbundets medlemsundersökning, mars 2007, nedladdad från www.sjf.se i november 2007.

McQuail, Denis (2000). *McQuails Mass Communication Theory*, 4th edition. London: SAGE.

Nygren Gunnar and Witschge, Tamara (2009) Journalism: A profession under pressure? *Journal of Media Business Studies* 1-2009, Jönköping: MMTC Högskolan i Jönköping.

Nygren, Gunnar (2008a). *Nyhetsfabriken – journalistiska yrkesroller i en förändrad mediavärld*. Lund: Studentlitteratur.

Nygren, Gunnar (2008b). *Yrke på glid: Om journalistrollens de-professionalisering* Stockholm: Institutet för mediastudier.

Ottosen, Rune (2004). *I journalistikkens grenseland – journalistrollen mellom marked og idealer*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Pavlik, John V (2005). Running the technological gauntlet: journalism and new media, i Hugo de Burgh (ed). *Making journalists*. London and New York: Routledge.

Petersson, Birgit (2006). *Från journalist till mur-vel. Journalistyrkets professionalisering från 1900 till 1960-talet*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.

Selander, Staffan (red) (1989). *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap, professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.

Shoemaker, Pamela J. och Reese, Stephen D. (1996). *Mediating the Message. Theories of Influences on Mass Media Content*. New York: Longman Publishers.

Torstendahl, Rolf (1989). Professionalisering, stat och kunskapsbas. Förutsättningar för en teoribildning. Ur Selander, Staffan (red): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap, professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.

Tumber, Howard & Prentoulis, Marina (2005). Journalism and the making of a profession. In Hugo de Burgh (ed). *Making journalists* (58-73). London and New York: Routledge.

Weibull, Lennart (1991). *Svenska journalister, ett grupporträtt*. Stockholm: Tidens förlag.

Weibull, Lennart och Börjesson, Britt (1995). *Publicistiska seder*. Stockholm: Tidens förlag.

Wiik, Jenny (2009) *Journalism in translation: the professional identity of Swedish journalists*. Göteborg: JMG

Åmark, Klas (1989) Öppna karteller och sociala inhägnader. Ur Selander, Staffan (red): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap, professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.

Örnebring, Henrik (2009). *The two professionalism of Journalism: Journalism and the changing conditions of work*. Oxford: Reuters institute of journalism (Working paper)

Rörligheten ökar på arbetsmarknaden, och det gäller också den journalistiska professionen. Ett uttryck för detta är att omsättningen på medlemmar i Journalistförbundet ökar, fler går in och fler lämnar förbundet. Men betyder detta också att den journalistiska professionen blir lösare i kanten, att journalistik blir mer av ett genomgångsyрке?

I "Journalist – och sen då" undersöker Gunnar Nygren detta genom en enkät till f.d. medlemmar i Journalistförbundet:

- *Varför slutar man arbeta som journalist? Dålig lön eller är det andra skäl?*
- *De som slutar arbeta som journalister – blir de PR-makare och informatörer?*
- *Hur många av dem som går ur Journalistförbundet fortsätter att arbeta med journalistik, och vilka journalister är det som lämnar facket?*

Gunnar Nygren diskuterar också vad detta betyder för den journalistiska yrkesrollen, vad ett svagare yrkesförbund betyder för den journalistiska professionen?

Gunnar Nygren är docent i journalistik vid Södertörns högskola.